

## РЕЦЕНЗИЯ

от члена на научното жури, проф. д-р Милена Борисова Попова,  
Катедра по испанистика и португалистика при ФКНФ  
на Софийския университет „Св. Климент Охридски”,  
за научноизследователската и преподавателска дейност на  
**доц. д-р Алла Анатолиевна Градинарова**,  
кандидат в обявения в ДВ, бр. 14 от 19. 02. 2016 г. конкурс за заемане на  
академичната длъжност „професор” по професионално направление:  
2.1 Филология (Славянски езици. Съвременен руски език – синтаксис)

### **Данни за преподавателската и научноизследователската дейност на кандидатката:**

През 1978 г. доц. Алла Градинарова завършва с отличие специалността „Руски език и литература” в МГУ „Н. П. Огарев“. От 1978 г. до 1981 г. е редовна аспирантка в МОПИ „Н.К. Крупская“, Москва, където през 1981 г. успешно защитава кандидатска дисертация на тема „Езикът на А. Т. Болотов (лексика и синтаксис)“. Кандидатката има дългогодишен практически опит в преподаването на руски език, съчетан с богата научноизследователска дейност. От 1981 г. до 1983 г. работи като асистент в Катедрата по руски език в МГПИ „М. Е. Евсевиев“, Саранск. През 1984 г. е приета с конкурс в Катедрата по руски език при Факултета по славянски филологии в СУ „Св. Климент Охридски“, където първо е избрана за старши асистент, после за главен асистент, а през 1966 г. заема академичната длъжност „доцент“.

Доц. А. Градинарова чете лекционни курсове по синтаксис на съвременния руски език, генеративни теории, семантичен синтаксис, води упражнения по синтаксис и практически руски език в специалността „Руска филология“. Водила е също така четиримесечни курсове по руски език за студенти от Великобритания. Автор е на редица учебници и учебни помагала, свързани с теорията и практиката на руския език. Ръководи дипломни работи, участва с доклади в национални научни форуми. Редактор е на сборници с научни статии, а също така е работила

като редактор на списание „Българска русистика“ и издател на онлайн версията му от 2003 г. до 2011 г.

Кандидатката допринася за успешното представяне на българската наука зад граница с участието си в престижни научни конференции и научноизследователски проекти. Съвместно с д-р Йован Айдукович (Белград) създават академичния интернет портал „Балканска русистика“ и го поддържат от 2003 г. до 2011 г. Доц. Градинарова работи като редактор и мениджър на международното списание за теоретична и приложна лингвистика “Acta Linguistica” от 2007 г. до настоящия момент.

### **Описание на научните трудове, представени в конкурса:**

Документацията, представена прецизно и професионално от доц. А. Градинарова за участие в конкурса, откроява основните насоки в еволюцията на научните ѝ възгледи. Тя започва научната си кариера като специалист по история на руския книжовен език (XVIII-XX век). Дългогодишната ѝ практика на преподаване на руски език на българи обуславя необходимостта от анализ на грешките им въз основа на различията в граматичните системи на двата езика, което закономерно води до нарастване на интереса към съпоставителния синтаксис. Кандидатката е автор на три монографии: „Генеративизмът. Синтактични теории“ (2001 г.), „Българско-руски съпоставителен синтаксис“ (2010 г.) и „Синтактичната система на българския език на фона на руския“ (2015 г.), на три учебника (от които два в съавторство, един от тях в чужбина), а също така на над 60 научни доклада, студии и статии.

Важно е да се отбележи, че хронологията на представените монографии и трактовката на представените в тях проблеми са логично свързани и взаимозависими. Така например задълбоченият анализ на основните синтактични теории и направления в рамките на генеративизма, а също така осмислянето на насоките на лингвистичната еволюция в

първата монография позволяват на авторката да създаде надеждна теоретична база за изследване на основните синтактични трудности на българите, изучаващи руски език. В центъра на вниманието се оказват формалните, семантичните и функционално-комуникативните характеристики на безличните и неопределено-личните конструкции, на възвратния страдателен залог, на словоредата в българския и руския език. Резултатите от анализа са представени убедително както в учебното помагало по съпоставителен синтаксис за българските филолози русисти, така и в многобройните научни статии на авторката, посветени на посочените по-горе и на редица други проблеми, релевантни за съпоставителния анализ на двата езика.

Натрупаният през годините преподавателски и научноизследователски опит на кандидатката, високият ѝ професионализъм, компетентност и библиографска осведоменост закономерно създават необходимата идейна среда и условия за написването на най-значимия ѝ в теоретично отношение труд – монографията, разработена в съавторство с проф. Елена Иванова от Санктпетербургския държавен университет и издадена от престижното издателство „Языки славянской культуры“.

По-нататък ще се опитаме да изложим в хронологичен план някои основни акценти от теоретичните разработки на А. Градинарова, довели до появата на посочения труд. Ще започнем с изследването на генезиса и вътрешната логика на развитие на генеративните направления в лингвистиката, осъществено в първата ѝ монография. Изследователката анализира релевантните аспекти на генеративната граматика на Н. Чомски, свързани с фокусирането на вниманието върху дълбинната и повърхнинната структура на изречението, с разграничаването на езиковата компетентност и употреба. Според американския учен можем да произведем безкраен брой правилни граматични изречения, като изхождаме от краен брой елементи и правила. Дълбинната структура на

Чомски е синтактична и въз основа на анализа по непосредствено съставлящи на Л. Блумфийлд в нея са представени броят на елементите и синтактичните им отношения. На един междинен етап в дълбинната конструкция се вкарват лексикалните единици, след което се преминава към генерирането на повърхнинната структура чрез различни по вид и сложност трансформации. Испанският изследовател Е. Косериу отбелязва, че за разлика от структурализма генеративно-трансформационната граматика е „ономасиологична“, тъй като представя формално определени мисловни съдържания.

Важно е да се отбележи, че критиците на генеративната граматика обосновават необходимостта от включването на семантиката в дълбинната структура на изречението от самото начало, още на първия етап на изследване. В този контекст А. Градинарова откроява безспорните приноси моменти на генеративната семантика (Дж. Лейкоф, Дж. Д. Мак Коли и др.), в която дълбинната структура на изречението представлява семантична репрезентация, структурирана и обогатена с помощта на компонентен анализ; падежната граматика на Ч. Филмор, в която се извеждат дълбинни синтактико-семантични падежи в зависимост от семантиката на предиката и аргументите, и др. Важно място в еволюцията на лингвистичната мисъл заемат концепциите, разработени в руската лингвистична литература. Кандидатката отделя специално внимание на идеите на С. Шаумян, И. Мелчук и Е. Падучева, в които се набелязва постепенна преориентация от парадигматика към синтагматика, от пораждаване към функционирането на езика в реалните условия на комуникация. Насоките за развитие на синтактичен анализ, очертани от авторката в монографията, до голяма степен предопределят и обуславят собствения ѝ изследователски подход. Доц. А. Градинарова се ориентира към изследването на проблемите на семантичния синтаксис, а също така към изучаването на взаимодействието на формалната структура на

изречението с темо-рематичното разпределение на информацията. Главите, написани от нея в третата монография, представляват сериозно съпоставително изследване на синтактичните особености на българския и руския език, като резултатите са изведени на високо равнище на абстракция и теоретично обобщение и представляват надеждна основа за типологичен анализ. За да избегнем подробния преразказ на главите, ще фокусираме вниманието върху няколко ключови момента.

На първо място, бихме искали да отбележим, че приликите и разликите в синтаксиса на двата езика се осмислят от авторката през призмата на българския език, който според мнението на С. Иванчев е едновременно „класически и екзотичен“. От една страна, той е славянски език, а от друга, е част от Балканския езиков съюз, което определя основните му типологични характеристики. Е. Иванова и А. Градинарова открояват следните специфични черти, които влияят върху строежа на изречението в българския език: преходът към аналитизъм и отсъствието на падежи; граматично маркиране на категорията определеност, отпадането на инфинитива и миналото деепричастие, дублирането на допълненията с помощта на клитики и др. Посочените особености на българската граматична система във взаимодействие със семантичните и комуникативните параметри на контекста оказват пряко влияние върху функционирането на простите изречения. А. Градинарова фокусира вниманието си върху определен тип изречения, които са свързани с комуникативната необходимост да се отстрани семантичният субект: неопределено-лични изречения, безлични с предикативна дума от причастие (причастный имперсонал), изречения с възвратен безличен глагол (субъектний имперсонал) и др. Според изследователката причините за подобно отстраняване на субекта могат да бъдат референциалната му обобщеност или неопределеност, определени комуникативно-прагматични фактори и др.

Именно тази част на теоретичната разработка е изключително интересна и представлява безспорен принос към съвременната синтактична теория. Така например доц. Градинарова обяснява по-голямата продуктивност на българския възвратен страдателен залог с това, че за разлика от руския език, в който той се употребява с глаголи от несвършен вид, употребата му в българските безлични изречения не зависи от вида на глагола: свършен или несвършен (стр. 424). Много важно структурно и семантично разграничение провежда А. Градинарова между българските и руските дативни рефлексивни конструкции с експериенцер. Както отбелязва авторката, в българския език те изразяват афективност, желателност (*Работи ми се*). В руския език за разлика от българския те могат да изразяват и оценъчен момент, свързан с успешното/неуспешното протичане на действието при достатъчно висока агентивност на семантичния субект, маркиран в дателен падеж (*Всем легко работается*. Срв. *\*На всички лесно им се работи*).

Интерес представляват и наблюденията на изследователката, свързани с по-честата употреба в българския език на безлични изречения с предикативна дума от причастие. Авторката обяснява ограничената им употреба в руския език с невъзможността да се образуват причастия от непреходни глаголи (стр. 450). В българските безлични изречения от този вид функционират както страдателни, така и деятелни причастия. Ограничената употреба в руския език на посочените по-горе два модела за изразяване на имперсоналност се компенсира с по-често използване на неопределено-личните изречения, докато в българския език се наблюдава обратната тенденция.

Отделно авторката разглежда ролята на аналитичните глаголни конструкции или декомпозирани предикати (описательные предикаты), а също така на лексикалните топикализатори (фразеосхеми-тематизаторы) в актуалното членение на изказа в българския и руския език.

Важен приносен момент на кандидатката е осмислянето на типологичните разлики на словореда в двата езика в зависимост от аналитичния или синтетичен характер на съответния език. Оказва се, че в българския език независимо от възможността за дублиране на допълненията с дативни и акузативни клитики, отсъствието на падежни окончания налага известни ограничения върху позициите на подлога и прякото допълнение при темо-рематичното структуриране на изказа.

В по-нататъшното изложение бихме искали да коментираме по-подробно честата употреба на безлични конструкции в руския език, тъй като този въпрос е изключително интересен от типологична гледна точка. Намираме за напълно уместни разсъжденията на А. Градинарова, в които тя отхвърля възможността указаната употреба да бъде обяснена единствено с помощта на т.нар. културни концепти и етнокултурната семантика. За пълното и адекватно осмисляне на този проблем е необходим системен анализ на съотношението между формалните, семантичните и прагматичните компоненти на изказа. Така например, от една страна, синтетичният характер на руския език обуславя прагматичната чувствителност на словореда и важната му роля в изразяването на темо-рематичните отношения. От друга страна, синтактичните позиции в руския налагат ограничения върху семантичните роли и семантичните признаци, от които тези роли са производни. Например за заемане на синтактичната позиция на подлога в руския език ключови се оказват такива семантични признаци като одушевеност, интенционалност, контролируемост на глаголното действие и др. По тази причина семантичната роля „експириенцер“ се маркира с дателен, а тази на „инструмента“ с творителен падеж. В английския език обаче синтактичната позиция на подлога е силно граматикализирана и допуска употреба на по-широк брой семантични роли, в това число експириенцер и

инструмент. Тя задава комуникативната перспектива на изказа, като словоредът е фиксиран и граматично ориентиран.

Систематизацията на посочените закономерности в различните езици се усложнява в някои случаи от процесите на метафоризация и граматикализация. Така например при формалното представяне на психичните и физиологичните процеси, които не са пряко наблюдаеми, се прибъгва до метафоричен пренос. Известна е идеята на Дж. Лейкоф за метафората като когнитивна структура, която играе важна роля в концептуализацията и категоризацията на извънезиковата действителност. Срв.: *I am hot*. (метафорична атрибуция, експериенцер в номинатив), *Tengo calor*. (метафорична посесивност, експериенцер в номинатив), *Мне жарко*. (метафорична локализация, експериенцер в датив) и т. н. В този смисъл последните постижения на прагматиката и когнитивната лингвистика хвърлят нова светлина върху функционирането на традиционните синтактични категории и повишават обяснителната сила на лингвистичната теория, като налагат необходимостта от холистичен и многоаспектен подход към езиковите явления.

На последно място, представлява интерес задълбоченият и изчерпателен съпоставителен анализ на правилата за пунктуация в българския и руския език, осмислен и осъществен от авторката в контекста на различията на пунктуационните системи от немски и от френски тип.

В заключение, бихме искали да отбележим, че предложената за рецензиране научна продукция е богата и впечатляваща. Многобройните цитирания у нас и в чужбина на трудовете на доц. Алла Градинарова са убедително доказателство за приносния им характер и за научния авторитет на тяхната авторка. Пред нас е представен един перспективен модел на синтактичен анализ, в който функционалната стойност на езиковия знак се осмисля в процеса на динамично взаимодействие с



комуникативния контекст. В бъдещите си изследвания изследователката би могла да разшири този модел, като включи в полето на анализ нови синтактични категории и/или нови функционално-комуникативни параметри на контекста.

Като имам предвид значимостта и хармоничността на цялостната научноизследователска, учебна и преподавателска дейност на доц. Алла Градинарова, смятам, че тя напълно заслужава да заеме академичната длъжност „професор” и препоръчвам кандидатурата ѝ на уважаемото жури.

11.07.2016 г.

проф. д-р Милена Попова

/

/